

בעיות משמעת הן בעיות משמעות

בתי הספר הם מוסדות חסרי משמעות מבחינת הצעירים הלומדים בהם. בעיות המשמעת ייעלמו בבתי ספר חדשים שנקים על בסיס האמצעים הטכנולוגיים שעומדים לרשותנו. **פרופ' עוז אלמוג וד"ר תמר אלמוג** מטיחים ביקורת ומציעים חלופה

יורם הרפז

רופ' עוז אלמוג הוא סוציולוג של החברה הישראלית. ספרו **הצבר** - דיוקן, שראה אור ב־1997, הוא מחקר מלומד וקריא (שהיה לרב מכר) על עיצוב הזהות הישראלית ועל שקיעת האליטה בישראל. ד"ר תמר אלמוג עוסקת בהיבטים שונים של החינוך, בעיקר בהיבט הריגיסטלי שלו. הם זוג נשוי, חברים עוד מבית הספר. שניהם חוקרים ומלמדים באוניברסיטת חיפה. בין המשרדים שלהם באוניברסיטה מפריד מרחק קצר. בשנתיים האחרונות הם עוסקים בהתלהבות בהקמת פורטל אינטרנטי על החברה הישראלית. נראה שבשנים

בית הספר "פסה". עוז ותמר אלמוג

צילום: רפי קוץ

משמעת בדרגה כזאת. מה גורם לכך?
עוז: לבעיות המשמעת שני גורמים עיקריים - ההקשר החברתי הרחב וההקשר החינוכי הספציפי. בעניין ההקשר השני, החינוכי, צריך לומר באופן ברור: בית הספר במתכונתו הבסיסית המוכרת הוא "פאסה".
אולי נתחיל דווקא בהקשר השני, כי בית הספר הוא אולי "פאסה" בכל מקום, אבל לא בכל מקום יש בעיות משמעת כמו אצלנו. אילו תכונות של החברה והתרבות שלנו יכולות להסביר את בעיות המשמעת בבתי הספר שלנו?
עוז: יש תכונות רבות ושונות. קודם כול אנחנו יהודים, וביהדות יש גישה הומנית מובנית. זו דת ששחררה את העבד ודאגה ליתום ולא למנה כבד

הקרובות כל השיעורים והעבודות בבית הספר שיעסקו בהיבט כזה או אחר של החברה הישראלית יתבססו עליו.
השיחה עם השניים נסבה על בעיות המשמעת בבתי הספר שלנו - מהיכן הן נובעות, מה המשמעות שלהן, כיצד פותרים אותן. התכנית המקורית הייתה שעוז יספק להן הקשר סוציולוגי, ותמר - הקשר חינוכי, אך הרחף לתקוף את בית הספר הקיים ולהמציא לו חלופה גבר על חלוקת העבודה הדיסציפלינרית ביניהם. היו בעיות משמעת בריאיון הזה.
בעיות המשמעת בבתי ספר בארץ הגיעו לדרגה כזאת שלמורים קשה לנהל שיעור נורמלי. חלק גדול מזמן השיעור מוקדש לטיפול בבעיות משמעת. לא נראה לי שיש הרבה מערכות חינוך בעולם שיש בהן בעיות

עוז אלמוג: "אל תשכח שאנחנו תופסים את עצמנו כעם הנבחר, והישראלי, הצבר, הוא הבן הנבחר של העם הנבחר, ומכאן נובעת היהירות שלו. משמעת מחייבת ענווה, ואצלנו 'למה מי אתה?!' ו'אתה לא תגיד לי מה לעשות!'"

עומדים חסרי אונים לעומת מה ש"בא להם". למה? כי הילד הפך מנסיד למלך עריץ שכולם נתונים למרותו. הפסיכולוגיה הרווחת, על הציוויים המוסרניים שלה, הפכה לדת פדגוגית שמסרסת את כולנו. בשם הרגישות לצרכיו של הילד, הולדנו כאוס חברתי ומוסרי.

אז מה ימשמע את הילדים שלנו ואותנו בחברה?

עוז: אין פתרונות קסם, אבל יש תהליכים שיכולים לכייל מחדש את מחוג המשמעת. למשל, הקפיטליזם. אני לא נכנס כרגע לזיהומים הרבים הנלווים לכלכלת השוק, אבל לפחות בתחום המשמעת, הקפיטליזם נושא הבטחה מסוימת. הכלכלה הקפיטליסטית מבוססת על משמעת, על מוסר תשלומים, ואצלנו יש אוברדרפט. זה לא יוכל להימשך. השוק מחייב משמעת. סדר, עמידה בהתחייבות ועמידה בלוח זמנים הם השמן בגלגלי הקפיטליזם.

הקפיטליזם הישראלי בפריחה חסרת תקדים, וכך גם בעיות המשמעת.

עוז: אימצנו את כללי השוק הקפיטליסטי אבל לא הפנמנו את התרבות המלווה אותו. ייקח עוד זמן, אבל כבר יש סימנים. בתחום השירות ללקוח, לדוגמה, אנחנו משתפרים כל הזמן. פתאום הצבר המחוספס הופך לאדם אדיב, ששואל את הלקוחות בעדינות: "הכול בסדר?", "אפשר לעזור?" מה קרה כאן? זה החינוך שילדינו קיבלו בבית הספר? ממש לא. זו התחרות החופשית, זה השוק.

תמר: אבל גם לאחר שהקפיטליזם ימשמע אותנו, בעיות המשמעת בבתי הספר יימשכו. הן יימשכו משום שבת הספר הוא חסר משמעות מבחינת התלמידים. בחשבון אחרון, בעיות המשמעת הן בעיות של משמעות. בחיים שמחוץ לבית הספר הצעירים רגילים לחיים עמוסים בגירוים: גלישה באינטרנט, שיחה בסלולרי, שליחת מסרונים, "דיבור" עם חברים במסנג'ר, צפייה בערוצים שונים בטלוויזיה - והכול כמובן בעת ובעונה אחת. לעומת זאת בעולם של בית הספר מצפים מהם להקשיב למורה במשך 45 או 90 דקות בלי תזוזות מיותרות. זה מדיום חדגוני ואטי מדי עבורם. הם היו רוצים "לופז" את המורים שלהם, ליצור לעצמם גירוים ואתגרים חדשים, אך הם נאלצים לשקוע לתוך פסיביות מדכרת. אז הם משתעממים ועושים "בעיות משמעת", שבת הספר במתכונתו המוכרת אינו יכול לפתור.

עוז: בעיות המשמעת הן סימפטום ולא הבעיה. כאשר אדם מגיע לחדר מיון עם דימום צריך קודם לעצור את הדימום, אבל אחר כך צריך לעשות את העבודה העיקרית - לאבחן מה גורם לו, מה הבעיה האמיתית. בעיות המשמעת הן דימום, והניסיונות להתגבר עליהן הן ניסיונות - כושלים בדרך כלל - לעצור את הדימום. חסר אבחון יסודי ואמיץ, ונכונות לומר ביושר "חברים, הבניין קורס, בואו ניצוק יסודות חדשים".

תמר: כך שדווקא לבעיות המשמעת יש תפקיד חשוב בשינוי המערכת. בעיות המשמעת הן התרעות שאי אפשר להתעלם מהן. משעמום אתה יכול להתעלם - לא מבעיות משמעת; הן לא מאפשרות למכונה לפעול. בסופו של דבר תגלה מערכת החינוך שתלמידים שיש להם עניין במה שהם לומדים אינם מפריעים. כדי שבת הספר יהיה מקום מעניין, יש להגמיש אותו; למשל, לאפשר לתלמידים לבחור מסלולים ושיעורים ולהתאים את תכנית הלימודים לרצונות וליכולות שלהם. צריך להבין שעידן השיעור

לפני אלפי שנים. נוסף על כך כעם נדרף פיתחנו רגישות לנדרפות והזדהות עם סבל. שני הגורמים האלה עושים אותנו רכים, אם לא רכרוכיים, בנוגע להצבת גבולות ולענישה. זאת ועוד: כעם שחי מאות שנים בגלות, היינו מה שהסוציולוגים מכנים "עם ספר", עם שחי רחוק מהמרכז, שחייו מקובעים פחות בכללים פורמליים. יתרה מזו, בהיותנו עם גלותי התייחסנו לחוק כאל חוק של אחרים, חוק של הגויים, שאינו מחייב אותנו, כי הוא חיצוני לחוקי ההתנהגות המחייבים של היהדות (המצוות והגורמות הדתיות), רואה בנו זרים ולא אחת גם מופנה נגדנו. למדנו לתחמן, לחתוך קצוות, לעקוף מכל צד אפשרי. כשהגענו לכאן עם כל המטען הזה יצרנו חברה חדשה, שאין לה עדיין מסורת מרובדת ויציבה והיא אינה יודעת כיצד להתייחס למדינה ולרשויות החוק שלה. הקמנו מדינה בכוח האלתור, כי עמדנו מול אתגרים חדשים ולא היו לנו משאבים. האלתור נמשך עד היום. יש לו יתרונות רבים, אך גם חסרונות לא מבוטלים. הישראלים מרבים להתנאות בעובדה שהם לא מרובעים, וזה נכון, אך יש לכך מחיר: החוק הופך להמצאה, ואין מסורת של going by the book - מה שנדרש מכל חברה ממושמעת. ואל תשכח שאנחנו גם קטנים ומשפחתיים: כולם מכירים את כולם ואין את המרחק, ואולי גם את הניכור, הנחוצים לאכיפה ולענישה. המורה, השוטר, השופט, מסתכלים עליך ורואים את עצמם, ולכן גם נוטים לרחם ולסלוח. באמריקה, למשל, אתה לא מדבר עם שוטר. אמריקה היא "חברת קו": עד לקו תעשה מה שאתה רוצה, אבל אם חצית אותו - אין רחמים. אם אצלנו חצית את הקו, אתה מגלה שיש אחריו עוד ועוד קווים שאפשר לחצות. וכמובן, יש את בעיות הביטחון שמזויות כל בעיה אחרת הצדה, ובכלל זה את בעיית אכיפת החוק והמשמעת. ככה זה, מאבק על הישרדות רוחה מאבקים אחרים, פחות חשובים.

תמר: והילד הזה שעושה לך עכשיו צרות בכיתה אולי יתגייס לצבא וישמור עליך, אז איך את יכולה שלא לוותר לו. וחוזר שמה, את המשמעת הוא יקבל כבר שם, בגולני...

עוז: ועוד דבר. אל תשכח שאנחנו תופסים את עצמנו כעם הנבחר, והישראלי, הצבר, הוא הבן הנבחר של העם הנבחר, ומכאן נובעת היהירות שלו. משמעת מחייבת ענווה, ואצלנו "למה מי אתה?!" ו"אתה לא תגיד לי מה לעשות!" אבל ההקשר הפורה ביותר לדיון בבעיות משמעת אינו העבר הלוקלי שלנו, אלא ההווה הגלובלי והדיגיטלי שלנו.

בלומר?

עוז: העולם, ובתוכו אנחנו, נמצא בתקופת מעבר, תקופה של בין השמשות. דפוסים ישנים של יחסי גומלין עוברים שינוי עמוק הנובע משינויים טכנולוגיים דרמטיים. המערכות הישנות, שפעלו במשך מאה השנים האחרונות, מאז המהפכה התעשייתית, כבר לא ישימות כבעבר. אבל למרבה הצער עדיין לא יצרנו אלטרנטיבות מתאימות ואנחנו עדיין בשלב החיפושים וההתאמות - זה שלב ביניים רגיש ובמידה רבה גם מסוכן. ה"שרוליקים" שהקימו את המדינה גדלו בחברה לאומית, שיסודותיה נוצקו במהפכה התעשייתית; השרוליקים בימינו צומחים לתוך המהפכה הדיגיטלית. הם כבר בפנים. המורים שלהם, האוניברסיטאות והמכללות שמכשירות את המורים, בית הספר ומשרד החינוך, תקועים עם רגל אחת או שתיים עמוק בעולם של אתמול. הצעירים טובלים בתוך מערכת חינוך אנכרוניסטית, שאינה מתאימה לעולם שלהם; בעצם לא רק שלהם, גם אני לא הייתי מחזיק מעמד אפילו דקה בבית הספר של היום. למען האמת, גם כשהייתי ילד בקושי החזקתי... בחוץ הכול מתפוצץ מיצירתיות וחדשנות, ובבית הספר הכול אטי, סמכותי, משעמם להחריד.

תמר: ובצר הפער הזה - שמסביר את בעיות המשמעת - בין בית הספר לחיים בחוץ, יש את הגישה הפיידוצנטרית (מהמילה היוונית pedo, ילד) שתורמת להן: הילד במרכז וצריך לספק את הרצונות והגחמות שלו. ה"בא לי" הזה של ילדים עושה לי חררה. אתה רואי מכיר אותו. "בא לו" לאכול עכשיו, או לשמוע טראנס או לקלל. "בא לו". אז מה, תגיד לו "לא"? אנחנו

הפרונטלי הגיע לקצו. צומחות אלטרנטיבות והן משתכללות ומתפשטות עם התפתחותן המהירה של טכנולוגיות למידה.

עו: ההפרעות הן איתותים. אנחנו לא קולטים אותם כי אנחנו מפחדים, כמו רשרושים בלב שמישהו מתעלם מהם כי הוא פוחד מניתוח. כאשר אנחנו קולטים משהו אנחנו ממהרים לתת אקמול - מעלים קצת את שכר המורים, מציעים תכנית לימודים חדשה, משנים את מתכונת בחינות הבגרות.

תמר: צריך לשאול את שאלת היסוד: מהו הבוגר הרצוי שלנו; עם מה אנחנו רוצים שתלמידים יצאו מבית הספר. מהתשובה לשאלה הזאת צריך לגזור את כל מרכיבי הסביבה החינוכית. הסביבה הזאת צריכה להתאים לסביבות האחרות שאנחנו חיים בהן - לבית, למקום העבודה, לקניון, לאתרי הבידור והנופש.

נשמע הגיוני. מדוע אנחנו לא עושים את זה?

עו: כי אנחנו חברה בדרקנס; לא רק מערכת החינוך, גם מערכות אחרות - הצבא, הפוליטיקה. אנחנו מסרבים להבין שאנו חיים בעידן של מהפכה בכל תחומי החיים, כמו בעיצומה של המהפכה התעשייתית. צריך להבין שמה שהיה לא יהיה. והפתרון איננו בהחזרת הגלגל לאחור, גם משום שבמכונה החדשה אין יותר גלגלים, אלא שבבים.

תמר: המחשב הוא בסיס לסביבה חינוכית חדשה, רבגונית, אינטראקטיבית ומותאמת ליחיד. במקום לבנות סביבו סביבה לימודית חדשה אנחנו מכניסים אותו לסביבה הבית-ספרית הישנה, כמו אדם מן המאות הקודמות שמראים לו מכונת והוא שואל איך רותמים אליה את הסוס.

עו: יכולנו להיות מעצמת הייטק פרגוגית, לייצא פרגוגיה הייטקית לכל העולם, ובמקום זאת אנחנו מכלים את כוחותינו במאבק שאין לו סיכויי בבעיות משמעות.

המהפכה ההייטקית בחינוך צריכה להתחיל כאן, אצלכם, באוניברסיטה, בבתי הספר לחינוך.

עו: זאת הבעיה. בתי הספר לחינוך מפגרים בתחום הזה. נמצאים כאן מורים שמלמדים פרגוגיה כאילו אין בעולם מחשבים. רובם חיים באמצע המאה הקודמת, שבה עוצבו. במקום ללמד את הסטודנטים כיצד לפעול בכיתה המסורתית, צריך לפתוח כאן חממות לפיתוח אמצעי למידה דיגיטליים, שיהיו בסיס לכיתה חדשה ומרתקת.

תמר: תמיד עולה, כמו מנטרה, הטענה: "או מה עם הצד החברתי, מה עם המגע האנושי?" התשובה שלי היא: "תעשו פעילויות חברתיות; תהפכו את בית הספר למרכז של פעילויות חברתיות". אין מה לדאוג, ילדים לא הפכו ליצורים אסוציאליים המתבודדים מול מחשב; יש להם צורך באינטראקציות חברתיות, שאת חלקן, אגב, אפשר לעשות באמצעות המחשב.

עו: למה ילדים מצליחים במבחני תיאוריה בנהיגה? כי יש להם מטרה, ויש להם אמצעים - אתר באינטרנט או ספרים. אם יש מטרה משמעותית ויש אמצעים להשיג אותה, יש למידה.

צומח כאן מודל חדש לבית ספר.

עו: נכון, הכיתה כמרכז תמיכה, המורה כיועץ לימודי, בית הספר כסביבה עתירת אמצעים, והעיקר - מטרה משמעותית. תן לילד מטרה שהוא מעוניין בה, תן לו סיוע מתאים ותקבל למידה בעלת איכות אחרת. אני רוצה

להדגיש - "אין תורה נקנית אלא בייסורים". אנחנו לא מדברים על "למידה בסבבה". צריך להרגיל צעירים גם לעבודה קשה, אך עבודה קשה בעלת משמעות.

תמר: מובן שצריך לפתח פיגומים מתאימים. ללכת עם הילד, לאט לאט, לפי גילו ויכולתו. לתת לו חוויות של הצלחה, לפתח משמעות עצמית, לתת לו תשתית ללמידה עצמאית.

עו: משמעות היא קריטית, אבל משמעות פנימית. לקחת על עצמך משימות - תעמוד בהן. אין פשרות בעניין זה. הדרישות יהיו מחמירות, אולי אפילו מחמירות יותר מהיום. דרישות מחמירות אינן פוגעות במוטיבציה הפנימית, להפך; הן ביטוי ליחס רציני כלפי התלמיד ולאמונה ביכולתו. ושוב, אני רוצה להדגיש את נקודת המוצא לדיון על מצב החינוך: הרכבת יצאה מהתחנה והיא שועטת במהירות עצומה. אי אפשר להחזיר אותה לתחנה וגם לא לעצור אותה; אפשר לשמור אותה על הפסים ולכוון אותה. בית הספר לא יחזור להיות מה שהיה, כשם שהתעשייה לא תחזור לפס הייצור. יש תהליכים שאין מהם חזרה.

תמר: בית הספר שלנו יתבסס על אחריות אישית של כל תלמיד ללמידה שלו, על למידה עצמית, בחלקה מרחוק. הוא יהיה מרכז לתמיכה וייעוץ ולפעילויות חברתיות. בית הספר יכלול אמצעי העשרה כמו אולפני הקלטות וחדרי מחשב ושרתים. יהיו בו גם מרכזי ספורט וחברה, כגון אולם מופעים, בתי קפה ומסעדה, מגרשי ספורט וחדרי חוגים. הוא ידמה למתנ"ס משוכלל ואתנטי, שיהיה כיף ללמוד ולבלות בו. התלמיד יבחר אם לבצע חלק מהמטלות בבית או בבית הספר. אבל לכל תלמיד יוגדרו יעדים ולוחות זמנים שהוא יצטרך לעמוד בהם, בלי פשרות. התלמיד יהיה שותף בהגדרת היעדים ולוחות הזמנים להשגתם. אני חושבת שמחכה לנו הפתעה: במצב כזה רבים יעדיפו להגיע מרצונם לבית הספר.

האם מערכת החינוך שלנו מסוגלת להקים בתי ספר כאלה?

תמר: לצערי, על בסיס ניסיוני, הגעתי למסקנה שלא. המערכת מסורבלת, מבולבלת ותשושה. אין לה כוחות לבנות את עצמה מחדש לנוכח הדרישות של המציאות. שינוי מהותי יכול לבוא רק מבחוץ.

עו: צריך לתת לשטח לפרוץ ולהסיר מכשולים. תן לחברה חופש לעצב את החינוך של ילדיה, ותראה אילו אפשרויות חינוכיות תקבל. מהאפשרויות הללו יתמסרו חלופות מוצלחות לבית הספר המסורתי.

שוב, השוק החופשי יפתור את הבעיה.

עו: זו לא המלצה, זו תחזית. לא הממשלה יצרה את ההייטק ששינה את פני התעשייה. לא הממשלה יצרה את התקשורת הרב-ערוצית. הם נוצרו מכוחות השוק. בשלב מסוים הזרם היה כל כך חזק עד שנאלצו לפתוח את הסכר. גם במקרה זה, משרד החינוך מנסה לחזק את הסכר ביצירת פתחים קטנים, אבל בסופו של דבר הסכר יקרוס תחת זרם החידושים.

אז אנחנו בשלב מעבר. איך מנהלים אותו?

עו: להפריע כמה שפחות. לאפשר לשטח לפתח חלופות מכל הסוגים. לעודד יזמות חינוכית. מי שירצה חינוך טוב - שישלם, כמו שמשלמים למורים פרטיים או לבתי ספר פרטיים. איך נבאי מורים ובתי ספר טובים לאלה שאינם יכולים לשלם? נסבסד אותם. זה המקום שבו הממשלה יכולה וצריכה להתערב.

אז איך להתייחס לבעיות המשמעות: במחאה צודקת של הנוער או בהתפרצויות שיש לרסן?

תמר: גם וגם. בעיות משמעות אינן רק מחאה לגיטימית. כמו שאמרנו הן גם ביטוי לרפיסות של חברת המבוגרים, לחולשה של חברה ליברלית שאיבדה כיוון. אבל כאשר תיבנה כאן מערכת חינוך חלופית, על בסיס דפוסיים אחרים של הוראה ולמידה, מערכת מותאמת למקום ולזמן, תהיה ירידה משמעותית בבעיות המשמעות.

תמר אלמוג: "בעולם של בית הספר מצפים מהם להקשיב למורה במשך 45 או 90 דקות בלי תזוזות מיותרות. זה מדיום הדגוני ואטי מדי עבורם. הם היו רוצים 'לזפזפ' את המורים שלהם, ליצור לעצמם גירויים ואתגרים חדשים"